

Svensk kyrkokonst under 1500- och 1600-talen.

Andra delen av Andreas Lindbloms Sveriges konsthistoria, vars första band anmälades 1944 i denna tidskrift, utkom till julen och behandlar konst och konsthantverk i Sverige från Gustav Vasa till Gustav III. Ur det rika och intressant framställda stoffet skall här uttagas några drag, som belysa kyrkokonsten under denna tid.

Med 1500-talet dör inte gotiken, medeltidens sista konstform. Egentligen är det först Tessin, som defenitivt bryter denna helt och hållet kyrkligt betonade stil. Tydligast spårar man konservatismen i kyrkoarkitekturen, men även i dekoration och inredning. Denna konservatism sammanhänger med ett visst mått tolerans i förhållande till det gamla.

Nybyggnaderna blevo ej många och ej heller särskilt betydande. Den ståtligaste är Jakobs kyrka i Stockholm, påbörjat 1588 möjligen efter ritning av Willem Boy, fortsatt under Karl IX och avslutad först år 1643 av tysken Hans Förster. Den är till sin typ en korsning — men en mycket vacker sådan — mellan en gotisk hallkyrka och renässansens centralkyrka. Om S. Jakob erinrar Kristina kyrka i Falun, som har Hans Förster till upphovsman. Han har också byggt den lilla vackra kyrkan i Tyresö. Den ger, som förf. säger, »ett betagande intryck av svensk tradition, orörd sedan den marsdag 1641, då den invigdes i närvaro av femtonåriga drottningen». Något yngre är Jäders kyrka, vars vapenhus är försett med årtalet 1652, då arbetet avslutades. I Skåne härskar under denna tid renässansen i form av Kristian IV-stilen, och det vackraste provet på en kyrkobyggnad i denna stil är Kristianstads kyrka, en stor korsformig anläggning med treskeppigt långhus och tvåskeppiga armar samt kor. Interiören har en härlig rumsverkan med de gracila pelarna, »som bära de sexdelade kryssvalven som svävande vingar». Under Karl XII:s tid kunde den ledande arkitekten Nicodemus Tessin d. y. säga: »Nesligit är, att i hela Sweriget ej finnes en enda präcktig Kyrcka». Barockens förakt för äldre konstruktningar och samtidigt dess beroende av utlandet röjer sig i detta kategoriska och ensidiga uttalande. Typiskt är, att den protestantiska barocken inte förmått skapa någon egen kyrkobygg-

nadstyp eller stil utan måste ogenerat låna från motståndarsidan, motreformationen. Centralkyrkan, som knappast passar vår gudstjänstordning, betraktas nu som idealet. Dess första exemplar är Katarina kyrka i huvudstaden av Jean de la Vallée. Mera konsekvent genomförde han centralkyrkan i Hedvig Eleonora. Tessin d. y. tog sedan upp formen i »Kung Karls kyrka» i Kungsör och Trefaldighetskyrkan i Karlskrona. Men centralkyrkan var en konstgjord importprodukt. I Katarina flyttades altaret redan 1690 till östra korsarmen, och i Hedvig Eleonora genomfördes aldrig altarpaceringen under korskupolen. Långhuskyrkan togs åter till nåder t. ex. i Kalmar domkyrka av Tessin d. y., »den svenska barockens kraftprestation», samt Frederikskyrkan i Karlskrona av Tessin d. y.

Med rätta påpekar förf., att dessa barocktempel inte äro något sant uttryck för karolinskt fromhetsliv, vilket däremot de karolinska träkyrkorna äro. Här passa Spegels och Svedbergs psalmer bättre. Ett exempel kan vara nog: Habo kyrka med dess barnsliga målningar. Träffande säger Lindblom, att »hela kyrkan verkar som en jättebondstuga åt vår Herre att bo i».

Den största nyheten inom kyrkokonsten utgöra sådana inredningsföremål som predikstol och bänkar, som inte fick saknas i någon kyrka, småningom också altarpnydnad och gravminnesmärken.

Predikstolen börjar som en anspråkslös korgformig pulpet och slutar som en praktfullt svällande möbel med överrik dekoration under senbarocken. Mot slutet av 1500-talet kommer taket till. Ett av de tidigaste exemplen är predikstolen i Lunds domkyrka. Skånska kyrkor bjuda f. ö. på den finaste renässansstilen. Inte mindre än ett 20-tal predikstolar finnas kvar från 1500-talet. I Skåne ha också bevarats de ståtligaste altarpnydsatserna i renässansstil. Man behöver bara tänka på Gårdstånga kyrka med altarpnydsats, dopfont, predikstol, läktare, bänkar, krucifix, alltsammans av den skicklige bildhuggaren Jakob Kremberg i Lund. Barockpredikstolen, som fått sin rikaste utbildning av skulptören Burckhardt Precht, utgöres av en enhetligt utformad korg, uppdelad av voluter. Uppsala domkyrkas predikstol är det vackraste exemplet på denna art. Renässansens altarpnydnad består av en tavla, rikt inramad av kolonner med gavelöverstycke. Det hela är mycket arkitektoniskt uppbyggt, ofta i flera våningar t. ex. altarpnydsatserna i Malmö S:t Petri med fyra våningar eller Jakobs kyrka i Stockholm.

Ett vidlyftigt kapitel, som måste förbigås i detta korta referat, är gravmonumenten, renässansens älsklingsprodukt. Måleriet på kyrkoväggarna fortsatte i medeltida anda ett gott stycke in på 1600-talet. Katolska helgon trivs ännu i valven t. ex. i Valö kyrkas renässansdekoration av Anders Martinsson. Traditionsbevarande verkade också Johan III:s liturgiska brittsommar. Från denna tid härstamma bl. a. målningarna i Birgittas bönekammare i Vadstena och den överrika dekorationen i Glanshammars kyrka i Närke (1589). Från Gustav Adolfs tid finnas åtskilliga kyrkomålningar, i regel av rätt låg konstnärlig nivå. Under karolinsk tid slår en ny dekorationstyp igenom. Ett av dess centra är Leckö, där senare med reduktionen många målare blevo arbetslösa och därför villiga att mottaga landskyrkornas enkla uppgifter. Ymnigt förekomma dessa dekorationer i Västsverige med nära 100 kända mästarnamn och 200 kyrkor.

Med dessa rader om några linjer i avsnitten om den kyrkliga konsten i Lindbloms Sveriges konsthistoria, andra delen, är endast en ytterst obetydlig bråkdel av det rika stoffet behandlad. Med en boren pedagogs fina instinkt för betydelsefulla detaljer i framställningen ger förf. här och där en livfull historisk vignett åt konstepokerna. Sammanhangen mellan de konstnärliga företeelserna framställer han med åskådlig och målade stil. Det största intresset knyter sig till hans medvetna försök att tolka det nationella konstproblemet contra utlandet, en uppgift, som för att kunna konsekvent genomföras måste förutsätta mycket omfattande vetenskapliga förundersökningar eller innebära, att författaren litar till en osviklig intuition. Båda dessa hjälpmedel synas ha möjliggjort det lyckosamma resultatet, och vi kunna nu i stora drag följa en svensk linje i den svenska konstens historia. Denna synpunkt ger Lindbloms bok ett alldeles nytt intresse.

Den briljant skrivna texten får sitt värdiga stöd i ett osedvanligt väl valt och utomordentligt omsorgsfullt reproducerat bildmaterial. Här har ingen möda skytts, och resultatet kan kort betecknas som lysande.

Bengt Cnattingius.